

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՆՈՑ Ի ՀՈՌՈՍՎԱՅ

ՏԵՂԱԿՐԱԿԱՆ. — Հռոմկլայի բերդը կը գտնուէր Կիրիկիոյ արեւելեան կողմը, եփրատի արեւմտեան եզերքին վրայ, Այն-թապ քաղաքէն ոչ շատ հեռու: Ունէր խիստ տաք կլիմայ, այդ պատճառաւ Ծնորհալին զայն կ'որակէ «սոթազին քարանձաւ» (Հնդհանրական էջ 8): Հոն կային երեք եկեղեցիներ կառուցուած յանուն Ս. Գրիգորի, Ս. Աստուածածնի եւ Ս. Փրկչի (Ազգ. Հանդ. 1913, թ. 1, էջ 68):

ԱԿՏՄԱԿԱՆ. — Այդ բերդը նախապէս կը պատկանէր Փռանկ իշխանի մը՝ Ճնօլինի, որուն մահէն յետոյ Գրիգոր Գ. կաթողիկոս Պահլաւունի (1113-1166) անոր այրիէն, որ Կոստանդին իշխանապետի աղջիկն ու թորոս Բ. իշխանապետի (1145-1163) հորաքոյրն էր, ստացաւ բերդը (1149), հոն հաստաւ տեղու համար հայոց հայրապետանոցը (Սբմբատ 95: Կիւլէսէրեան, Ծովք, Տիւզ. եւ Հռոմկլայ, Վիեննա, 1904, էջ 63: Ազգայ. էջ 1374-7):

Հայոց հայրապետներէն Հռոմկլայի մէջ նստած յաջորդաբար տասնէնէ մօտ մէկ ու կէս դար տեղուծութեամբ (1149-1293): Առնուք են.

1. — Գրիգոր Գ. Պանիաւունի (1149-1166). — Ծովք զգեակէն փոխադրուեցաւ Հռոմկլայ, եւ հոս շինեց գմբէթաւոր եւ բազմաթիւ եկեղեցի մը (Կիր. 63):

2. — Ս. Ներսէս Շնորհալի (1166-73). — Հոս գրեց իր աննման հնդհանրականը, եւ ուրիշ շատ կրօնական երկեր, արձակ կամ տաղաչափաւ: Իր գերեզմանը դարձաւ նշանաւոր ուխտատեղի այդ կողմերու ժողովուրդներուն՝ քրիստոնէայ կամ այլադէն (Ալիշան, Ծնորհալի եւ պարագայք իւր, Վիեննա, 1873, էջ 487: Կիրիկիա, Պետերբուրգ, 1894, էջ 374-5):

3. — Գրիգոր Գ. Տղայ (1173-93). — Սա հոյակապ եկեղեցի մը շինեց յանուն Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի, արեւելեան Հոս

յառտանի եկեղեցիներուն նմանութեամբ, եւ անոր մէջ պարաստեց երկու գերեզմաններ իր հօրեղբայրներուն Գրիգորիսի եւ Ներսէսի համար, Ծովքէն հոն փոխադրել տուաւ նաեւ Գրիգոր Վկայաւէրի Նշխարները (Սմբ. 139: Միխ. Ասորի, Ծար. էջ 39): Իր օրով գումարուեցաւ (1179) Հռոմկլայի ժողովը, զբաղելու յունական եկեղեցիին հետ միաբանութեան խնդրով, նոյն տարին Ն. Համբարձումի թարգմանած է Յովհաննու Յայնունիքեան մեկնութիւնը Հռոմկլայի մէջ:

4. — Գրիգոր Ե. Քաւալեթ, Տղայ (1193-94). — Միխ. Ասորիի Յաղագս Քահանայ յուժեղ գրութեան շնորհիւ շարայարուցուելու կը ստորագրէ (էջ 39), ինչպէս նաեւ Կիրակոս (էջ 69), այս Գրիգորին տուած են Տղայ մահգիրը, որ, տարիքին նայելով, շատ աւելի յարմար կուգայ Քարալէտին քան թէ իր նախորդին: Այստեղ նշեցուցեալ ձեռքագրուած Գրիգոր Սիսի Յովհաննէս եպիսկոպոսէն եւ տարուեցաւ Հանին մօտ Սա հրամայեց կոպիտաւոր բերդին մէջ բանտարկել երիտասարդ կաթողիկոսը, որ շատ չանցած քարալէտ վախճանեցաւ (Սմբատ էջ 106-7):

5. — Գրիգոր Զ. Ապիրատ (1194-1203). — Սա ութսունամեայ ծերունին Ապիրատ, բախտը ունեցաւ Կիրիկիոյ մեծանուն իշխանապետ Հանը օժնելու թագաւոր հայոց (1199): Իրմով վերջաց. և Բ. Պահլաւունիներու տոհմէն սերած հայրապետներու շարքը, եթէ կաթողիկոսներով 138 տարուան շրջան մը բոլորելէ յետոյ, որ զարմանալի զուգահեռութեամբ — ինչպէս պատահեցաւ — հաւատարմ կողմէն պարթեւապուն առաջին հայրապետներու թէ թիւին եւ թէ բոլորած ժամանակաշրջանին — 302-439 — (Ծնորհալի էջ 14):

6. — Յովհաննէս Զ. Մեծաքարոյ (1203-1221). — Սա ամբողջ Հռոմկլայի ծախսով մեծ գումարներ, զորս ձեռք բերելու համար քակել տուաւ Պահլաւունի կաթողիկոսներու շինել տուած եկեղեցական թանկարկն սպանները (Սմբատ 115):

7. — Կոստանդին Բ. Մեծաքարոյ (1221-1267). — Նշանաւոր եղաւ իր գրասիրութեամբ, քաջալերեց գրիչներն ու ծաղկողները եւ իր շրջանին Հռոմկլայ գարձաւոյ միջոցով տարածեց Ան օրինակել տուաւ բազմա

մաթիւ Աւետարաններ և Նուիրեց զանազան վանքերու, եկեղեցիներու և երեսիլի անհատներու: Իր օրով Հոռովկայ այցելեց Յովհաննէս Գառնիեցի հրաշագործ կուսակրօն քահանայն և հայրապետին փափաքով այնտեղ մնաց ժամանակ մը, և ապա վախճանելով թաղուեցաւ անդ (Կիր. 205):

8. — Յակոբ Ա. Կլայեցի (1268—1286). — Բարձր գնահատելով Շնորհալիի Ընդհանրականին արժէքը, օրինակել տուաւ զայն և զրկեց ամէն կողմ: Իր նախորդին պէս եղաւ քաջակերպ և հովանաւորող պրիշնբուս և մանրանկարչներու, և Հոռովկայի հայրապետանոցը պահեց իր նախանձելի բարձրութեան վրայ:

9. — Կոստանդին Բ. Կասուկեցի (1281—89). — Աթոռ բարձրանալէն մի քանի տարի վերջէն ինքնաբերական Սիւրբ մէջ գտնաւ մարտունակ օրով մը զինքը պաշտօնանկ ըրաւ զանազան ամբաստանութիւններով (Ազգպ. Յօդ. 1182):

10. — Սեփիանոս Ի. Հոռովկայեցի (1290—93). — Իր օրով եգիպտոսի սուլթանը Ալաուդդին Զոռմկան (1292) և զինքը 12 եւ պիսկոպոսներու, բազմաթիւ քահանաներու և անթիւ քրիստոնեաներու հետ գերի տարաւ եգիպտոս Գերի տարուեցան նաև Ս. Գրիգոր Հուսաւորչի Աջը և Վանկոյի հոգևակաւոր Ս. Նշանը (Հայկ. 501—2): Հեթում Բ. ստիպուած մեծ գումարներ վճարեց եգիպտացիներուն և ազատեց աւարի տոնեանք սրբութիւնները:

ՄԵՆԱՅԻՆԻՍՏԱՅԻՆ. — Հոռովկայի հայրապետանոցը մին եղաւ Կրիկիոյ մշակութային մեծագոյն կեդրոններէն, մանաւանդ մանրանկարչութեան արուեստին տեսակէտով գերազանցեց ըրորը շնորհիւ մեծատաղանդ Թորոս Ռօսլինի: Հոս ժամանակագրական կտրուկով կու տանք ինչ որ հասած է մեզի Հոռովկայի հայրապետանոցէն, այդքան կորուստներ և կողոպտուներէ յետոյ:

Ա. — Յակոբ Գրիչ (1198). — Օրինական է Ն. Շնորհալիի Կարողիկեայց Մեկնութիւնը: Ստեփանոս Արքեպիսկոպոսի համար. Հ. Դար. 634 և 703: Զարպ. 442:

Բ. — Բասիլ Սարկաւազ Գրիչ (1201). — Օրինական է մասամբ, Աստուածաբան Մը, Գրիգորիս Զ. Կաթողիկոսի եղբոր Պարոն Միխայիլի համար, 1201ին, Ներ-

սէս Շնորհալիի գրած օտոյգ և ընտիր օրինակէն (Սարգ. 22):

Գ. — Յովհաննէս Սարկաւազ Գրիչ (1214—1253). — Օրինական է

1. — Աւետարան, 1214ին. — Խաղթ. Գ. 89:

2. — Աւետարան, 1253ին, Կոստանդին Ա. Կաթողիկոսի համար, որ զայն կը նուիրէ Փոսոյ Անապատին, միաբանակցելով այդ մենաստանի կրօնաւորներուն. — Թ. Աղբար, Բ. 357—360: Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 65:

Դ. — Բարսեղ Գրիչ, 1238ին օրինական է Միխայիլ Գոչի Դաւանաւանգիւրը, Սուրբ Գրիգորի Մարկոս Արքեպիսկոպոսի համար. Հայպ. 458:

Ե. — Կիրակոս Նշ. Գրիչ եւ Մաղկոզ (1239—68). — Նախապէս, 1239ին, Դաւանապի մէջ օրինական էր Ճաշոց մը, ինչպէս տեսանք: Հոռովկայի մէջ ալ կ'օրինակէ յաջորդաբար հետեւեալները.

1. — Աւետարան, 1244ին, Կոստանդին Ա. Կաթողիկոսի ծախքով, զոր կը նուիրէ Անդրեասանց Ուխտին. — Սարգ. Թ. 151, Ա. Հատոր էջ 652:

2. — Աւետարան, 1248ին զոր կազմած է Վարդան: Ստացողն է Ստեփանոս եպոս. — Սիւրմ. Բ. 1:

3. — Աւետարան, 1249ին, Կոստանդին Կաթողիկոսի ծախքով, նուիրուելու համար Լեւոն արքայորդիին: Կոստանդին 1255ին զայն զարգարել տուած է արծաթապատ կազմով, որ Կրիկեան ոսկերչութենէն մեզի հասած թանկագին Նիխոր մըն է: Լեւոն սոյն Աւետարանը 1263 թուին նուէր կու տայ իր քրոջ Սայտայի տիկին Տամ Թիմիին. — Գ. Արք. Յովսէփեանց, Մի էջ, 23: Մ. Եպոս. Տէր Մովսիսեանց, Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 64:

4. — Ճաշոց, 1268ին, Սմարտ Գունը գոտապիլի համար. — Անսիդէ, էջ 93:

Զ. — Պետրոս Երէց Կառնայեցի, Գրիչ (1248). — Որդի Կոստանդին Երէցի. Օրինական է Աւետարան մը, 1248ին. — Թ. Աղբար, Բ. 350—51:

Է. — Թորոս Հոռովկայեցի, Ռօսլին, Նշ. Գրիչ եւ Մանրանկարիչ (1256—1272). — Հայ մանրանկարչութեան պարծանքն է Ռօսլին, որուն Հոռովկայի մէջ արտադրած զմայելի գործերէն մեզի հասած

են եօթ Աւետարաններ և Մաշտոց մը, Այսպէս.

1. — Աւեսարան, 1256ին օրինակուած զճայլիկ բոլորգրով և ծաղկուած գեղեցիկ լուսանցազարդերով: Ստացողն է հղած Կոստանդին Ա. կթղ. Բարձրերգցի. — Սիւրմ. Բ. 46:

2. — Աւեսարան, 1260ին, հրաշալի բոլորգրով և սքանչելի խորաններով, մազադաթի վրայ: Ստացողն է դարձեալ Կոստանդին Բարձրերգցին. — Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 67: Միաբ. էջ 214:

3. — Աւեսարան, 1262ին: Գրիչն է Աւետիս Քահանայ. կազմողը՝ Առաքել Հնազանդեց: Նկարազարդած է Ռօսլին: Այս Աւետարանը գրուած է Հեթում Ա. ի որդի Լևոն իշխանի կամար. — Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 69:

4. — Աւեսարան, 1262ին, փոքր երկաթազրով, մազադաթի վրայ, Թորոս քահանայի կամար: Նախապէս կը գտնուէր Սերաստիա (Թ. Աղբար, Ա. 183), այժմ կը գտնուի Baltimore, Walters Arts Gallery, No. 539:

5. — Աւեսարան, 1265ին, Սարուան գիթարի տէր՝ Կոստանդին Թազադիր իշխանին կամար:

6. — Մառնոց, 1266ին գրուած Սիս, Աւետիք քահանայի ձեռքով, Վարդան եպիսկոպոսի կամար, որ այդ ժամանակ կը գտնուէր Կոստանդին կաթողիկոսի մօտ Հոմիկայ, ուր նկարազարդել տուած է Թորոս Ռօսլինի. — Ազգ. Հանդ. 1913, Թ. 1, էջ 73:

7. — Աւեսարան, 1267-8ին, գրուած է Լևոն Բ. ի որդի Պարոն Հեթումին նուիրուելու կամար: Կազմողն է Առաքել Հնազանդեց. — Թ. Աղբար, Ա. 324:

8. — Աւեսարան, 1272ին օրինակուած Աւետիս Գրիչն: Ստացողն է Կեռան Թագուհի. — Անահիտ, 1907, էջ 200-204: Միաբ. էջ 14 և 168:

Ը. — Առաքել Հնազանդեց նշ. Կազմարար (1260-1278). — Որդի Պողոս սարկաւազի և աշակերտ կազմարար Սարգիս քահանայի (+ 1262): Իր կազմած շքեղ գործերէն ծանօթ են հետեւեալները.

1. — Աւեսարան, 1262ին գրուած Թորոս քահանայի կամար, և նկարազարդուած Թ. Ռօսլինէն. — Թ. Աղբար, Ա. 189:

ԵՐԱԺՇՏԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԵՐԱԺՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆԸ

ՄԻՋԻՆ ԳԱՐ

ԳԼՈՒԽ Գ.

J. S. Bach (1685-1750). — Երաժշտական հին գերգաստանի մը զաւակ, այս մեծ հանճարը իր ժամանակին մեծ համարաւ կը տիրարար (Թէ և իր մահէն վերջ մօտ կէս դար կը մոռցուի) իբր գաշնակահար, երգեհոնահար, ջութակահար, երաժշտութեան ուսուցիչ, եկեղեցական երգչախումբերու կառավարող, և իբրեւ երաժիշտ, երաժշտական գիտելիքներու այն խորունկ ճանաչողութիւնը, որուն տիրացած է բաղդատաբար պլտիկ տարիքին,

2. — Աւեսարան, գրուած 1267ին, Պարոն Հեթումին նուիրուելու կամար: Գրիչ և ծաղկող՝ Թ. Ռօսլին: Կազմուած է 1268ին. — Թ. Աղբար, Ա. 324-7:

3. — Աւեսարան, գրուած 1272ին, Լևոն Գ. ի և Կեռան Թագուհիի կամար, Աւետիս գրիչէն: Ծաղկած է Ռօսլին. — Անահիտ, 1907, էջ 200-204:

4. — Աւեսարան, գրուած 1278ին, Յովհաննէս Արքայեղբոր ձեռքով. — Սիս. 298: Գալէմքիարեան, Յ. Հայ. 26և. Արքունի Մատ. Միւնիսէն, Թ. 1:

Թ. — Աւետիս Քննյ. նշ. Գրիչ (1262-1272). — Օրինակած է Հոմիկայի մէջ, ընտիր բոլորգրով, մազադաթի վրայ,

1. — Աւեսարան, 1262ին, Հեթումի որդի Լևոն իշխանին կամար: Ծաղկած է Ռօսլին:

2. — Աւեսարան, 1272ին, Թագաժառանգ Լևոնի և Կեռան Տիկնոջ կամար: Ծաղկած է Ռօսլին: Ապա նուիրուած է Ակներ վանքին. — Շողակաթ էջ 203-4: Ազգ. Հանդ. 1910, Թ. 2, էջ 23: 1913, Թ. 1, էջ 76: Միաբ. էջ 168:

Նոյն անձն է Սիսի մէջ 1266ին Մաշտոց մը ընդօրինակող համանուն քահանային հետ:

Ն. Վ. ԵՐԱԺՇՏԱԿԱՆ